

TRANSPARENȚĂ ȘI OBSTACOL²

Transparence et obstacle

Notre texte, qui représente un fragment d'une étude plus ample, porte sur les mémoires posthumes écrites par le plus connu théoricien roumain de la littérature: Adrian Marino. J'ai beaucoup apprécié (et j'apprécie encore) ses études *Introducere în critica literară* / Introduction à la critique littéraire, *Critica ideilor literare* / Critique des idées littéraires, *Hermeneutica ideii de literatură* / L'hérméneutique de l'idée de littérature, *Biografia ideii de literatură* / La biographie de l'idée de littérature, *Littérature roumaine. Littératures occidentales. Rencontres, Étiemble ou le comparatisme militant*. Mais, tout en lisant ses mémoires posthumes, je me suis rendu compte qu'il y a un grand écart entre celui qui a écrit tant de livres aussi importants et l'homme qui s'est caché derrière les lignes rédigées. En fait, l'homme Adrian Marino était en guerre contre tout le monde.

Mots-clefs: *mémoires, théorie de la littérature, solitude*

Adrian Marino declară cu infatuarea-i recunoscută că *Viața unui om singur* (2010) este cartea vieții sale, în toate sensurile cuvântului, deoarece în literatura română nu numai că nu s-au mai scris autobiografii culturale și ideologice, dar nici măcar genul ca atare nu există. Nimeni nu și-ar mai fi făcut, asemenea lui, un examen riguros de conștiință expus în mod public, cu toate ideile, reveriile, iluziile, revoltele, decepțiile și... prostiile sale. Animat de ambiții imense, cum a fost în întreaga viață, Adrian Marino și-a luat imensa povară și responsabilitate în această carte de memorii de a face nu numai „procesul” vieții sale, ci și al culturii și al civilizației române în întregul lor, extins pe parcursul a aproape unui secol. Total neadaptat niciunui fel de mediu românesc, criticul ideilor literare și-a îngăduit să evalueze tot ce i-a ieșit în cale, fără să aibă vreun fel de clemență ori de complezență față de nimeni și de nimic. Trebuie să recunoaștem că este vorba despre un proces inedit, în care acuzatul și acuzatorul stau în aceeași boxă a acuzațiilor. Iar aceasta, pentru că Adrian Marino a detestat cultura și civilizația română în același grad în care s-a detestat pe sine însuși. Este motivul pentru care acuzatorul-acuzat crede că poate da sentințe fără nicio concesie. Oricum, postura pe care și-o arogă cu... aroganță nu se vrea a fi nici exemplară, nici reprezentativă, ci doar demonstrativă.

Desigur că perioada pe care a traversat-o Adrian Marino a fost cât se poate de vitregă pentru el (14 ani de detenție și de domiciliu obligatoriu), ceea ce i-a alterat profund datele caracteriale, până la a-l face să devină mizantrop. Însă cauzele nu trebuie căutate numai în dușmănia mediului, așa cum a fost el convins. Memorialistul a scris animat de convingerea că drama vieții lui a fost de a fi trăit mereu în medii ostile, ceea ce a dus la numeroasele acte de neacceptare, nereceptare și respingere din partea celorlalți. Desigur că toate aceste animozități au fost reciproc împărtășite.

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Fragment dintr-un studiu mai amplu, aflat în curs de finalizare.

Așa cum s-a văzut el la ora confesiunilor menite să apară postum, memorialistul a fost un copil prost crescut și trebuie să-i dăm dreptate după cele citite. Rebel, inconformist, refractar, inadaptabil și adesea turbulent a rămas Adrian Marino toată viața, nu numai la vârsta inocenței și a tuturor întrebărilor nepotrivite. Simțind o repulsie instinctivă împotriva uniformizării, a disciplinei și a oricărei forme de represiune, el a detestat profund viața de familie și îndeosebi pe mama, pe care o acuză că nu l-a iubit și că nu s-a ocupat de el. Dar cred că și în situația în care s-ar fi ocupat de el cum și-ar fi dorit, tot nu ar fi fost bine, din simplul motiv că micul Adrian nu suporta niciun fel de tutelă și cu atât mai puțin pe aceea familială.

Emit o ipoteză pe care nu ar fi putut să o confirme sau să o infirme decât memorialistul însuși: văzând o astfel de situație fără ieșire în educarea lui, părinții l-au trimis să fie disciplinat într-un liceu militar. Din fericire pentru adolescentul neinstruibil, o astfel de educare cazonă s-a sfârșit la capătul a trei ani, în urma unui accident la un picior. Adrian Marino își acuză mama că avea un imens amor propriu, dominat de un orgoliu maladiv, ceea ce ar fi trebuit totuși să recunoască că i s-a transmis și lui. Dacă mama făcea uneori crize de nervi, fiind cam „sărită” (într-o perioadă chiar urmând un fel de tratament, cu dușuri calmante), același tratament i s-ar fi putut recomanda, nu o dată în viață, și copilului ei teribil. Faptul de a se fi născut și trăit într-un astfel de mediu ostil, în care s-a simțit un intrus, un tolerat, l-a înstrăinat de familie, de lume și chiar de el însuși.

În astfel de împrejurări traumatizante cu care sunt confrunțați, copiii se retrag într-o lume a lor, de obicei în lumi ficționale și, din cauza firii lor schizoide, încep să iubească literatura, cum ne-am fi așteptat și în cazul lui. Or, oricât de ciudat ar părea, reputatului teoretician al literaturii nu i-a plăcut niciodată literatura, pe el lăsându-l total rece orice formă de ficțiune și de lirism. Exceptând textele clasice, beletristica i-a rămas întotdeauna străină:

Am refuzat, în bloc și definitiv, întreaga cultură și literatură a epocii comunist-ceaușiste. N-am studiat-o, n-am citit-o. Nu mă sfiesc să declar că o cunosc foarte, foarte puțin, cu excepția criticii și studiilor literare în genere. Nu contest că au existat și unele talente individuale, unele realizări. Ele scapă, de fapt, oricând și oriunde, oricărui determinism. Dar refuzul meu, categoric și absolut, era și a rămas de ordin pur ideologic. [...] Literatura epocii ceaușiste, integral detestată, nu m-a interesat niciodată. Nu eram de acord cu orientarea sa, cu temele și serviciile sale. De altfel, aveam tot mai puține preocupări „literare” (p. 128).

Biograful ideii de literatură nu este de acord nici măcar cu ceea ce se numește scriitor și om de litere, aceștia intrând, pentru el, într-o categorie profund antipatică.

Doar muzica i-a mai liniștit lui Adrian Marino spiritul mult prea agitat și obsedat de tensiunile negative care se tot acumulau și îi consumau forța vitală. Marea pasiune i-a rămas Mozart, iar *Trubadurul* de Verdi i s-a potrivit cel mai mult temperamentului său nervos și mereu agitat. Nu cred ca me(ga)lomanul Adrian Marino să fi ascultat, în scop terapeutic, vreo bucată din Wagner, pentru că l-ar fi tulburat și mai tare, i-ar fi răscolit fondul obscur, tenebros, instinctual. Fiind o natură tranșantă și brutală, teatrul i-a apărut drept cea mai artificială, mai convențională și mai neautentică formă de artă. Așa se explică neaderența lui la manifestările unui spirit histrionic precum G. Călinescu, pe care l-a urât profund.

Privind în urmă cu mânie, Adrian Marino ajunge la concluzia că, atunci când a acceptat „oferta” de a-i deveni asistent lui G. Călinescu, a comis prima eroare gravă, și chiar capitală, a vieții sale. Fire antisocială, fără să aibă vreo vocație didactică, nu

accepta ideea de „maestru”, de „discipol”, de „grup” ori de „afiliere”. Apoi, considera că numai adevărurile pe care le descoperi singur sunt realmente fecunde, fiecare ființă omenească trebuind să se edifice pe cont propriu (ceea ce este adevărat). Însă ce îl deranja cel mai mult la G. Călinescu erau cinismul, oportunismul, amoralitatea, lașitatea, duplicitatea și farsă publică de mari proporții de care se făcea vinovat profesorul în ochii săi. Ruptura definitivă s-a produs în momentul în care tenebrosul asistent i-a spus în față că este „ombrageux” acestui „polemist impulsiv și adesea violent, caustic. Un agitat tenebros și plin de complexe vindicative” (p. 48). În fond, pentru descendentul unei vechi familii nobiliare, trecută în toate arhondologiile Moldovei, G. Călinescu nu avea decât o extracție etnică de joasă speță:

Mama a fost o țigancă pe proprietatea familiei Călinescu. Simțindu-se responsabilă de aventura fratelui d-nei Călinescu, această familie l-a adoptat. Astfel de eredități amestecate se răzbună. Că fiii naturali sunt, adesea, foarte reușiți, este adevărat. Și că ei nu sunt puțini și în cultura română este și mai adevărat (p. 345).

Din cele spuse despre G. Călinescu, reiese totuși că marele critic face parte din categoria fiilor naturali nereușiți:

O istorie a literaturii nu se scrie, în primul rând, pentru a impune o scară proprie de valori [!]. De altfel, orice ierarhie, pretins definitivă, irevocabilă, este totdeauna iluzorie. Și nu se scrie nici pentru a ne pune în valoare talentul critic. Altfel spus, literatura română nu există și întreaga sa istorie n-a fost scrisă decât pentru a oferi lui G. Călinescu pretextul de a se ilustra, a se scoate evidență (p. 51).

Critici de factură impresionistă, precum G. Călinescu și E. Lovinescu, nu ar fi putut realiza nimic durabil, aportul lor fiind foarte redus, neglijabil:

Când s-a ocupat G. Călinescu vreodată de critica ideilor literare [inovație a lui Marino, desigur – n. m., V. S.], de teoria literaturii, hermeneutică, de comparatistică? De reviste, publicații și cărți în limbi străine și alte activități de acest gen, în care nu avea, de altfel, nicio orientare, lipsit și de lecturi de acest gen? O adevărată cultură teoretico-literară modernă, estetică și filozofică, nu avea. [...] Fără îndoială: un spirit inteligent și de mare talent poate salva multe aparențe (p. 53).

I se pare clar că, în acest fel, nu se poate face critică literară, cu „doi scriitori-romancieri: unul ratat, E. Lovinescu, altul semirealizat, G. Călinescu” (p. 223). Memorialistul se caină ca un semiratat că o reală comunicare culturală nu putea avea în țară cu nimeni, pentru că vorbea un alt limbaj, lucrările sale neavând nicio șansă să fie integrate, asimilate și înțelese. Sintezele de referință, lucrările enciclopedice, teoretizarea și generalizarea speculativă, sistemul de idei (literare în speță) sunt și rămân mari necunoscute în țara noastră.

Părerea ultimă a lui Adrian Marino este că nu ar trebui să mai rămână nimic de pe urma marelui critic (aprecierea ultimă nu îi aparține):

G. Călinescu urmărea, cu orice preț, efecte de public, o oratorie bombastică de catedra, pentru mine de un cabotinism tot mai insuportabil. A înregistrat pe un... disc chiar și o serie de poezii, cântate, țipate, stridente, cu un glas pițigăiat, penibil. I s-ar face un imens serviciu dacă toate aceste discuri *Electrecord* ar fi sparte și aruncate la coș (p. 53).

În alt context, al punerii la zid a misticismului interbelic și contemporan, soluțiile pe care memorialistul ar dori să le ia nu sunt de înțeles deloc la modul figurat, acestea fiind radicale: „Vai de acești profeți himerici, lunateci, bombastici, care au făcut adevărate ravagii în România, mai ales între cele două războaie! Ca să mă exprim în același stil prăpăstios: i-aș... pune pe toți la zid și i-aș... împușca fără milă!” (p. 431). Punctele de suspensie sunt puse în mod inutil în ultima frază, pentru că efectul de surpriză pe care scontează justițiarul Marino este ratat pentru cititorii acestor rânduri, care deja sunt obișnuiți cu vindictele sale. Sunt rânduri scrise de un neoiluminist declarat (Marea Teroare din Franța, declanșată în urma revoluției iluministe stă drept mărturie pentru astfel de vederi, împrumutate și de făuritorii Rusiei sovietice). Adrian Marino a fost un neoiluminist care se considera liberal înscris în Partidul Național Țărănesc...

De crunte tratamente se bucură și celebri teoreticieni occidentali ai literaturii. Jean Starobinski s-a dovedit a fi inițial ospitalier și binevoitor față de Adrian Marino, grație lui studentul întârziat (din motive independente de voința lui) putând sta la Geneva în timpul stagiului necesar începerii unei teze de doctorat. Apoi, reputatul profesor și-a schimbat dintr-o dată atitudinea, fiind influențat de cineva, care i-ar fi spus că el este spion sau agent (unele surse spun că așa a fost). Drept consecință, când profesorului genevez i s-a decernat titlul de doctor honoris causa al Universității din Cluj, fostul protejat nu a participat la ceremonie. Nu a făcut acest gest nici ostentativ, nici vindicativ: „Pur și simplu nu mă mai interesa. Ieșise total din conștiința și preocupările mele. A ținut, totuși, neapărat, să mă revadă, să ne « împăcăm » oarecum, demersuri întreprinse prin Jean Pop. M-a și vizitat acasă. M-a îmbrățișat, m-a și... « sărutat »” (p. 161). Stau și mă mir cum de i-a deschis ușa oaspetelui nepoftit! De un tratament mai bun, la acordarea aceluiași titlu din partea universității clujene, nu s-a putut bucura nici Jean Rousset, care

a fost, totuși, pe durata întregului meu stagiul genevez, cel mai ospitalier și generos dintre profesori. Mă invita adesea la masă, mi-a cedat chiar și abonamentul său la Operă. [...] Dar când ne-am reîntâlnit, cu totul întâmplător, după mulți ani, la *Bibliothèque Nationale* de la Paris, s-a arătat extrem de rezervat și îndepărtat. De atunci, relațiile s-au întrerupt definitiv (pp. 161-162).

De atât a fost nevoie pentru ca autorul cărții *Leurs yeux se rencontrèrent* să nu-l mai vadă la ochi pe suspiciosul fost student. În fond, Jean Rousset „aparținea, în mod evident, unui alt strat cultural, unei alte epoci istorice și de civilizație. Cu toate transformările inevitabile de mentalitate și sensibilitate” (p. 162).

Și când a fost oaspete în străinătate, comportamentul nu i s-a schimbat celui care a scris despre *Evadări în lumea liberă*:

Invitat odată într-o familie franceză la Paris, foarte bine „situată” (cum se spune), am murmurat mai mult pentru mine, văzând o frumoasă tapiserie: „Un Lurcat”. La care gazda, involuntar (să spunem) arogantă, m-a întrebat foarte de sus: „Cum, dumneavoastră știți de Lurcat?”. Căci veneam (nu este așa?) dintr-o țară balcanică, primitivă, incultă, fără nicio noțiune a artei de avangardă. N-are sens să continui (p. 156).

Așa cum îl știu, de la o atât de mare distanță în spațiu și în timp, nu cred deloc că infatuatul invitat a „murmurat” mai mult pentru sine acele cuvinte admirative. *À d'autres!* Oricum, un Mircea Eliade, căruia pictura și muzica nu-i spuneau nimic, nu se putea compara cu el! Chiar și un farmacist francez i s-a părut a fi foarte agresiv și

obraznic, pentru că l-a apostrofat și l-a admonestat (spune clientul bolnav) că nu vrea să cumpere aspirine franțuzești, ci doar Bayer. Drept consecință, i-a pus diagnosticul pe care îl merita: „« Fiindcă sunteți șovin, nu mai cumpăr nimic ». Și am pus brutal cutia pe tejghea și am plecat furios” (p. 149). Poate că omul voia pur și simplu să-și vândă marfa. Nu știu, zic și eu.

Adrian Marino a rămas toată viața izolat, inadaptabil și străin chiar de sine însuși. Oriunde s-ar fi aflat, nu s-a simțit deloc bine. Megalomania, egocentrismul și orgoliul rănit au căpătat o intensitate ce au luat forme paroxistice și au făcut adevărate ravagii în jur. Adrian Marino are dreptate: *Viața unui om singur* este cartea vieții sale, pentru că l-am putut cunoaște cel mai bine prin intermediul celor 500 de pagini ale ei. Niciun alt memorialist nu m-a făcut să am sentimente atât de contradictorii după ce i-am citit inițial opera.

BIBLIOGRAFIE

- Marino, Adrian, *Biografia ideii de literatură*, vol. I: Antichitate – Baroc, Cluj, Dacia, 1991.
- Marino, Adrian, *Critica ideilor literare*, Cluj, Dacia, 1974.
- Marino, Adrian, *Étiemble ou le comparatisme militant*, Paris, Gallimard, 1982, 1988.
- Marino, Adrian, *Hermeneutica ideii de literatură*, Cluj, Dacia, 1987.
- Marino, Adrian, *Introducere în critica literară*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Marino, Adrian, *Littérature roumaine. Littératures occidentales. Rencontres*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Marino, Adrian, *Viața unui om singur*, Iași, Polirom, 2010.